

Inhoud

Blanco levensdrift	9
1 We hebben geen baas meer nodig <i>Over de productiviteitsfetisj</i>	25
2 Houdt je werk ook van jou? <i>Over de anti-werkbeweging</i>	43
3 De gekozen familie <i>Over vriendschap en vervreemding</i>	70
4 Weigeren te verdwijnen <i>Over radicale zelfzorg</i>	92
5 Intiem verzet <i>Over maakbaarheid in de liefde</i>	110
6 De belofte van de nacht <i>Over vrijheid</i>	130
Aan de Poolse grens	153
Dankwoord	165
Literatuur	167

Blanco levensdrift

Aan een man in de supermarkt

En toen, gifmuze, kroop hij in mijn blik:
een man, klein, dik, met onbemand gezicht
die keek alsof hij Ron of Ruud moest heten.
En alles wat hij dacht was mij bekend:
belasting, voetbal, Emma, missverkiezing,

broccoli, koffiefilters – heel zijn mond
een dunne brief vol blanco levensdrift.
En ik was in verwachting van een scheef
gedicht, wou hem haten, kon het niet –
want alles wat hij droomt, dacht ik, droom ik

niet beter. Goed, gegroet dus, vale oom
die net zo magisch over lakens droomt.
De rij in, dan naar huis, deurmat, ijskast,
de bank, de oven, later weer die slaap.
Ik ben zo bang dat je niet eens bestaat.

Uit: *Mijn naam is Legioen*, Menno Wigman, 2012

Idealen van productiviteit en optimalisatie verdringen ook ver buiten de werksfeer andere ideeën over het goede leven. We willen punten scoren, levels verder komen, winnen, maar soms vergeten we onszelf de vraag te stellen of dit überhaupt het spel is dat we willen spelen.

‘Nog nooit stonden de actieven, dat wil zeggen de rustelozen, zo hoog in aanzien,’ klaagde Friedrich Nietzsche al in 1878 in *Menselijk, al te menselijk*. Volgens hem zou de beschaving door een gebrek aan rust eindigen in een nieuwe barbarij. De hyperactieve mens zou in alle drukte niet meer in staat zijn zelf na te denken.

Soms vrees ik dat ik er zo eentje ben. Ik prop een week in een dag. Vrije tijd moet ik van mezelf verdienen. Als ik die eenmaal heb verdiend kan ik er maar moeilijk van genieten. Ook dan ben ik niet vrij van de drang om mijn tijd nuttig te besteden. Hobby's zijn nieuwe mogelijkheden om te groeien. Het belangrijkste doel van een bezoek aan een concert of het lezen van een mooi boek wordt inspiratie opdoen. Voor

werk. Ik erger me aan langzame fietsers, mensen die stilstaan op de roltrap. Zelfs aan de collega die tijdens een tien uur durende, gejaagde bardienst het lef heeft om rustig zijn tosti te eten, want die rust gun ik ook mezelf niet. Ik ben bang om lui te zijn.

Vrienden noemen me Lieke Lijstje. Appels, haver-mout, fietslampjes. Ik wil de dagen optimaal benutten, geen tijd verliezen. En dus werk ik me gedisciplineerd door mijn lijstjes heen. Koffiedate, dweilen, dansles. Maar als mijn takenlijstje voor de dag leeg is weet ik soms niet meer wat ik met mezelf aan moet. Dan lijkt ik verleerd te zijn naar mezelf te luisteren. Als al het moeten wegvalt, wat wil ik dan?

Ik ben bang om Ron te zijn. Of Ruud. De man die Menno Wigman zo goed beschreef in 'Aan een man in de supermarkt'. Iemand met een simpel, aangeharkt leven. Iemand die voorspelbaar is geworden, zijn vrijheid vergeten is. Werken, broccoli, televisie. Dit kuddedier loopt netjes in de pas. Zou je hem vragen waarom, dan zou hij antwoorden in de trant van: omdat het zo hoort, omdat iedereen het doet, omdat hij het altijd zo heeft gedaan. Het is zijn blanco levensdrift. Hij gaat op in de massa en is zijn individualiteit verloren. Hij heeft een onbemand gezicht, er is daar niemand thuis. Misschien bestaat hij niet eens.

Nietzsche in *De Antichrist*: 'Wat is funester dan te werken, te denken en te voelen zonder innerlijke noodzaak, zonder diep-persoonlijke keuze, zonder lust?'

Ik wil geen lusteloos kuddedier zijn. Ik wil een spannend, vol leven leiden, mijn eigen keuzes maken. Maar ik vrees dat ik meer Ron ben dan ik zou willen toegeven. Ik wil hem haten, maar ik kan het niet. Want ik herken mezelf. In mijn angst om niet zoals hij te worden, word ik een soort Ron *on steroids*. Iemand die zoekt naar authenticiteit op plekken waar iedereen die zoekt. Iemand die uit vrees voor een sluimerende burgerlijkheid alles uit het leven wil trekken, maar die levenslust richt op het afwerken van lijstjes. Lijstjes die bovendien vaak opgesteld zijn door anderen. Klassiekers die je gelezen moet hebben, de beste cultfilms, de hoogtepunten van een stad, de doelen voor je dertigste. Ik ben net als Ron een radertje in de machine. Ik ren gewoon harder en heb mezelf ervan overtuigd dat dat is wat ik wil.

Wanneer is productiviteit de maatstaf van succes geworden? Een geslaagd leven is een productief leven. We hebben geleerd dat hard werken beter is dan ontspannen, dat onze waarde als mens afhangt van onze productiviteit en dat het nooit genoeg is. Een economische ideologie die blind groei nastreeft bepaalt niet alleen hoe we leven maar ook hoe we willen leven. Ik kan protesteren tegen een uitbuitend systeem, maar de overtuigingen die dat systeem draaiende houden zijn al in mij gekropen. Ik hou het in stand telkens als ik een lijstje opstel voor de dag, wanneer ik mijn sociale leven probeer te optimaliseren, of besluit een vreemde op straat niet te helpen

omdat ik anders te laat kom voor mijn werk. Zo werkt macht in de eenentwintigste eeuw.

Michel Foucault liet als geen ander zien hoe machtsuitoefening niet alleen repressief, maar ook scheppend kan zijn. Macht onderdrukt niet alleen, ze brengt voort. Gehoorzaamheid kan het resultaat zijn van repressie, geweld en uitsluiting, maar ook van diepgewortelde ideeën over wat een goed of nastrevenswaardig leven is. Zo verinnerlijkt macht. We internaliseren ideeën en ongeschreven regels over wat 'normaal' zou zijn en passen onze keuzes en gedragingen daarop aan. Er is geen wet nodig die mensen dwingt ook in hun vrije tijd in zichzelf te investeren, dat doen we zelf. We hebben onszelf leren zien als een efficiënt te runnen onderneming waar we de meeste winst uit moeten halen en voelen ons schuldig over een luie dag. Zo verdwijnt het onderscheid tussen leven en werk. De productiviteitsdwang is een aandrang geworden, die oefent geen macht uit door verbod, maar door gebod. We gehoorzamen niet, we halen het beste uit onszelf.

Ik verhuisde van Amsterdam naar Berlijn, maar ik weet soms niet meer waar ik eigenlijk thuiskom. Ik wilde in een stad wonen waar 'het' gebeurt, maar vind mezelf op sommige momenten terug, vastgelopen op de bank, verlamd door alle mogelijkheden. Ik werk op afstand en kan overal mijn laptop openklappen, maar ik mis mijn collega's. Ik wil alles uit het

leven trekken, maar ik heb juist het idee dat dat leven daardoor uit mijn handen glipt.

Het is het treurige aan de moderne, drukke mens volgens de Duitse socioloog Hartmut Rosa. Die zit in een tredmolen van sneller en sneller zonder dat zijn levenshonger ooit echt gestild wordt. De belofte van het hiernamaals heeft plaatsgemaakt voor de belofte van versnelling: we worden voortgestuwd door het idee dat we in een enkel leven een onbeperkt aantal levens kunnen leiden, doordat we alle mogelijkheden kunnen verwezenlijken die eigenlijk bij meerdere levens horen. 'Ik heb nog iemand nodig om mijn leven te leven,' zei een vriendin tegen me. We denken aan onze eindigheid te kunnen ontsnappen door het tempo op te voeren, maar de belofte van versnelling blijkt vals.

De technologie die ons helpt tijd te besparen en meer te doen leidt ook tot een explosie aan te realiseren opties. Hoe snel we ook leven, de opgedane ervaringen worden telkens weer overschaduwd door alle níét gerealiseerde mogelijkheden. Je bent eindelijk op die lang geplande reis, en wordt via sociale media herinnerd aan alles wat je ondertussen thuis mist. En aan al die andere reizen die je ook had kunnen maken. Het leidt ook nog eens tot de vreemde situatie waarin we liever voor potentiële mogelijkheden kiezen dan voor echte zaken. We kopen een nieuwe plaat van onze favoriete artiest, in plaats van de tijd te nemen echt te luisteren naar de collectie die ligt

te verstoffen. De films die je tot je beschikking hebt met al die streamingdiensten krijg je nooit bij elkaar gekeken. ‘Eigenlijk ben ik heel anders, maar daar kom ik maar zelden aan toe,’ citeert Rosa schrijver Ödön von Horváth in zijn boek.

Alles is mogelijk, luidt het kapitalistische credo, en natuurlijk is dat niet waar. Elke keuze die je maakt, is een keuze om iets anders niet te doen. Het leven is eindig, en als je alles wilt, is er nooit tijd genoeg. We kunnen alleen uit de tredmolen stappen door keuzes te maken. Maar de hartstocht om te kiezen, te luisteren naar een persoonlijk verlangen, die lijkt me vaak juist te ontbreken.

Als willen verwordt tot niks willen missen, wat is dit anders dan blanco levensdrift?

Hoe voller ik mijn dagen prop, hoe vager mijn herinnering eraan wordt. Volgens de Duits-Koreaanse filosoof Byung-Chul Han tast hyperactiviteit ons geheugen aan. In zijn essay ‘De vermoeide samenleving’ legt hij uit dat het geheugen geen database is van opgestapelde informatie; geen opslag waar je naar terug kunt keren om in dozen te kijken hoe het ook alweer zat. Het geheugen werkt verhalend, waarbij we structuren aanbrenge in voorbije gebeurtenissen. Als we ons drukdruk van hot naar her slepen, wordt tijd een ‘domme verzameling van stukjes en beetjes heden’ waarin een verhaalstructuur met hoogte- en dieptepunten ontbreekt. Elke vertelling is namelijk selec-

tief, waarvoor keuzes gemaakt moeten worden. Het is geen opeenhoping van willekeurige gebeurtenissen. Daarom is het moeilijk een boodschappenlijst te onthouden, terwijl je sprookjes uit je hoofd kunt navertellen. Zoals een verzameling weetjes nooit waarheid kan voortbrengen, vormen alle 'beetjes nu' geen verhaal. En dus geen herinnering.

Versnelling op zich is niet de oorzaak van de problemen in onze drukke, vermoeide samenleving, schrijft Han. Het probleem is eerder 'de versplintering en verstrooiing van de tijd'. Je pakt een boek, wordt afgeleid door een appje, gaat toch maar eerst koffiezetten om vervolgens tijdens het wachten te verzanden in een filmpje op je Facebooktijdlijn waarin wordt uitgelegd waarom mannen tepels hebben. We doen wat we doen, uit vrije wil, maar zonder het echt te willen. Verzetloos hollen we achter elke prikkel aan waarbij duidelijke richting of betekenis ontbreekt. Het is een vorm van passieve hyperaandacht waarbij onze aandacht continu een andere kant op schiet zonder dat we er zelf richting aan geven; zonder dat het lukt om te focussen.

Om ja te kunnen zeggen, moeten we ook nee kunnen zeggen. In plaats van als een malle mijn lijstje voor de dag af te werken, of elke opkomende behoefte of prikkel van buitenaf lukraak te volgen, wil ik me weer kunnen concentreren op de dingen die mijn aandacht verdienen. Dat is volgens goede vriend en filosoof Errol Boon autonomie: te midden

van de chaos van allerlei behoeften en plichten een verlangen kiezen en die emanciperen tot wil. 'Een wil die niet onderworpen is aan de eerste beweging van het bestaan maar eraan opgelegd wordt om zo boven twijfel verheven te zijn.' Dat is autonomie – autos (zelf) en nomos (wet) – jezelf de wet opleggen. Dan krijgt levensdrift weer een gezicht.

Maar waar haal ik de kracht vandaan om te kiezen? Hoe weersta ik de neiging om elke minuut van de dag nuttig te besteden en hoe verzet ik me tegen een productiviteitsdrang die in mij gekropen is? Hoe kan ik weer naar mezelf luisteren in plaats van naar mijn lijstjes om erachter te komen wat ik wil?

Er is een hele industrie opgebouwd die me het antwoord daarop wil verkopen. Die precies de cursussen, tripjes, kleding of nieuwe hobby heeft voor de zoekende ziel om dichterbij een oorspronkelijke, authentieke kern te komen. Mensen zijn massaal op zoek naar zichzelf, nemen coaches in de hand of gaan op stilte retraites om weer naar zichzelf te luisteren, vliegen ervoor naar verre, warme oorden, waar ze hun burens gewoon weer tegenkomen. Misschien ligt het antwoord wel in de sterren? Vertel me hoe de maan stond toen je werd geboren, en ik vertel je wie je bent. Al die zelfkennis zou ons in staat moeten stellen aan onszelf te werken en te groeien als persoon, als werknemer, als vriend. En wat zijn we daar dan weer druk mee.

De productiviteitsfetisj drijft op dit narcisme. Op